

El messianisme ofès: el discurs públic a Polònia sobre la Unió Europea

Guillem Calaforra

Uniwersytet Jagielloński / Cracòvia

calaforr@uv.es

Entre l'acord d'associació amb la (llavors) Comunitat Europea (1991), la sol·licitud formal d'adhesió (1994) i el període de llargues negociacions sobre aquesta adhesió (1998-2002), el referent polític europeu era més aviat un element virtual en la política polonesa. No és fins els darrers quatre anys que Europa esdevé tema habitual en el discurs públic polonès i, en un típic moviment descendent, també en el discurs privat. El referèndum d'adhesió (juny de 2003) i les seues conseqüències immediates —la implicació polonesa en els continguts del projecte de constitució europea— han fet cristal·litzar ràpidament aquest discurs proteic sobre Europa.

Aquest assaig intentarà descriure les característiques del discurs públic produït a Polònia sobre la UE, des de la campanya del referèndum d'adhesió (maig de 2003) fins al fiasco de les cimeres de Roma, Nàpols i Brussel·les (novembre – desembre de 2003). Entenem com a discurs públic el que es caracteritza pels atributs d'*autoritat* (és a dir, aquell que produeixen els intel·lectuals i els polítics) i *difusió* (canalitzat per mitjans i tècniques de distribució massiva). El corpus textual inicial era constituït per les edicions dels dos diaris polonesos més importants (*Gazeta Wyborcza* i *Rzeczpospolita*) entre els períodes de maig-juny i octubre-desembre de 2003, el pamflet institucional *Tak dla Polski* (TDP) i els materials icònics produïts pels partits polítics representats al *Sejm* (Parlament). Una anàlisi exhaustiva i multimodal, com la que tendeix a predominar entre els estudis d'anàlisi crítica del discurs, hi hauria afegit encara els programes de la campanya institucional sobre la UE emesos pel primer canal de la televisió pública polonesa (TVP 1), per exemple. Però la quantitat de material és tan enorme que l'intent d'exhaustivitat ho hauria convertit, tot plegat, en una massa textual intractable. En conseqüència, hem decidit reduir-nos a la *Gazeta Wyborcza* (GW) d'aquests mesos i a TDP. La tria es justifica amb els següents criteris:

1. Tant la GW com TDP són representatius de l'europeisme «estàndard» polonès, és a dir, el discurs sobre la Unió Europea més estès entre la classe mitjana del país. Tot i que les dades concretes de tiratge i de difusió són secret comercial, no calen grans esforços estadístics per adonar-se que GW és el diari més llegit i el que té els tiratges més nombrosos. TDP, d'altra banda, no sols resumeix els arguments que el govern polonès ha desenvolupat durant la campanya del referèndum, i molts dels que han aparegut en el període posterior a aquest, sinó que a més es va distribuir a *totes les llars poloneses* un mes abans del referèndum. La tria respecta, doncs, el criteri de difusió.
2. Tant la GW com TDP es troben vinculats als punts de vista del poder polític vigent en el període estudiat. La línia editorial de la GW, tot i que pretén ser independent i reproduir tots els punts de vista, mostra una afinitat constant amb el govern socialdemòcrata de l'SLD, que durant aquest període ha estat presidit per Aleksander Kwaśniewski i ha tingut Leszek Miller com a primer ministre. En aquest sentit, el criteri d'autoritat també hi apareix convenientment representat.

En total es tracta d'un fullet divulgatiu de 16 pàgines i 317 articles de diversa extensió, entre notes marginals, diagrames comentats, resums de portada, entrevistes de diversa extensió, articles descriptius – narratius i articles d'opinió. D'acord amb els punts de vista de l'anàlisi crítica del discurs (ACD), doncs, aquest estudi intentarà oferir una interpretació històrica i sociològica de determinats usos lingüístics —és a dir, segons el rètol de Norman Fairclough, és un assaig de *Textually Oriented Discourse Analysis* (Fairclough 1992: 37). Aquesta interpretació ha de posar al descobert el caràcter de construcció social contingent en allò que per al «consumidor» del discurs sembla transparent i «natural» (Fairclough 1995: 28-36) —en el nostre cas concret, allò aparentment «natural» són els punts de vista socialment acceptables sobre les relacions entre Polònia i la Unió Europea. L'ACD es proposa també denunciar la funcionalitat política del discurs com a eina de creació, legitimació i reproducció d'asimetries i relacions de poder i dominació (Fairclough & Wodak 1997: 392-398; Van Dijk 2001: 363; Wodak 2001: 29-32). Respecte del tema que ens ocupa, veurem quina és la relació funcional que manté el discurs europeista «estàndard» amb el capital polític de la classe

dominant polonesa, partint del concepte de legitimació (Van Dijk 1998: 318-327; Calaforra 2003).

Simplificant les coses podríem dir que el discurs públic polonès sobre la Unió Europea presenta dues variants oposades però no impermeables: l'*europèisme* (o «euroentusiasme») i l'*antieuropeisme* (estúpida i anomenat «euroescèpticisme» en llenguatge políticament correcte). Tant l'un com l'altre poden ser de caràcter *ideològic* (és a dir, amb un predomini clar de motivació doctrinària) o de caràcter *pragmàtic* (i, doncs, centrat en la relació entre costos i beneficis de l'acció política). L'europeisme estàndard, que és el que ens interessa ací, és ideològic en la superfície i pragmàtic en el fons.

Els representants d'aquest discurs escenifiquen lingüísticament la seua autoafirmació nacional a través de la retòrica del *nosaltres* vs. *ells*. Com tothom sap, aquest recurs d'exclusió (de l'exogrup) i retracció (de l'endogrup respecte de l'exterior) ha estat estudiat àmpliament pel que fa al llenguatge polític i al nacionalisme esportiu (vegeu, per exemple, Mühlhäusler & Harré 1990: 168-206; Bishop & Jaworski 2003: 250-257). D'acord amb el nostre recompte estadístic, el 56% de les referències a Polònia i els polonesos estan fetes en tercera persona, gairebé totes en forma de personificacions i generalitzacions (del tipus *Polònia*, *els polonesos*, *el país*, etc.):¹

Polònia se sent Europa des de fa mil anys (GW 4/6/03: 14).

D'acord amb les condicions negociades, **Polònia té dret** a controlar el comerç de terra agrària (TDP: 13).

Als britànics i **als polonesos no els agraden** els articles poc clars sobre la defensa europea (...). (GW 1/9/03: 14).

Una ínfima minoria es refereixen als actors polítics concrets (*el president*, *el primer ministre*, *el govern*, *el ministre Włodzimierz Cimosiewicz*, etc.). Amb aquesta omissió metafòrica de l'agent efectiu es desvia la responsabilitat concreta envers entitats col·lectives. Però el que més sorprèn és el 44% de referències en primera persona plural, expressada a través del sistema pronominal (*nosaltres*, *ens*, *nostre*) o mitjançant la primera persona plural dels verbs. Aquest altíssim percentatge de primera persona plural és més aviat típic del llenguatge dels polítics i dels diplomàtics, on té una funció metonímica diguem-ne rutinària (Wilson 1990: 45-76). Però en els articles d'informació i d'anàlisi sobre política internacional no sol ser així; en textos periodístics catalans,

¹ Totes les citacions d'aquest estudi, amb original polonès o anglès, han estat traduïdes per l'autor.

espanyols, francesos i alemanys de la mateixa mena, el percentatge de primera persona plural no sobrepassa mai el 10%.

Vam actuar en la qüestió d'Iraq contra els **nostres** “advocats” en el camí cap a la Unió, la qual cosa féu remugar de sorpresa Berlín, i Chirac **ens** va renyar bruscament perquè “haviem perdut una ocasió de seure en silenci” (GW 1/9/03: 14).

Nosaltres voldríem el principi “un país igual a un comissari igual a un vot” (GW 27/11/03: 8).

Continuarem celebrant les **nostres** festivitats patriòtiques, nacionals i eclesiàstiques (...) (TDP: 8).

D'altra banda, el *nosaltres* polonès és unívoc i exclusiu: significa sempre *nosaltres els polonesos* o, en tot cas, *nosaltres els europeistes polonesos*. En canvi, en els textos produïts pels representants polítics de la Unió Europea aquesta categoria pronominal sol oscil·lar entre tres nivells semàntics diferents, que sovint se sobreposen i són inclusius. Així, per exemple, en les entrevistes de Jean-Pierre Raffarin *nosaltres* pot significar «els francesos», «els habitants de la Unió Europea» o «els membres del “Triangle de Weimar”» (França, Alemanya, Polònia):

La presència econòmica de França a Polònia és molt forta, ja que **som** [= França] el vostre interlocutor comercial principal.

Voldríem [= el “Triangle”] trobar juntament amb Polònia una manera eficaç de col·laborar i de prendre decisions amb esperit de compromís (...).

Els països que entren a la Unió tenen les seues expectatives, **nosaltres** [= la resta de la Unió] tenim l'experiència (GW 29-30/11/03: 14-15).

Caldrà veure si ara, amb l'adhesió a la Unió, el *nosaltres* polonès continuarà sent tan excloent o si, per contra, esdevindrà més polisèmic i obert. En qualsevol cas, l'abundància del *nosaltres* excloent i de les referències a la UE en tercera persona suggereixen de manera inequívoca que aquesta associació d'estats és percebuda com quelcom aliè, exterior —si més no, en el període analitzat.

Relacionat amb el *nosaltres* d'aquest discurs es troba també el recurs abans esmentat de la personificació, emprat de manera sistemàtica. Sintagmes com ara *la Unió Europea* o el seu pseudònim, *Brussel·les*, presenten els mateixos trets semàntics [+animat] o [+humà] que el seu correlatiu, *Polònia*. En llenguatge periodístic és habitual, sobretot en referència a temes de política internacional. Però la campanya de defensa del tractat de Niça no sols ha personificat aquest topònim, sinó que també li ha atribuït els mateixos sememes que té el corònim *Polònia*, amb efectes de significat grotescos. Vegeu, per exemple, els titulars «Doneu una oportunitat a Niça» (GW

6/10/03: 10), «Sortir de Niça» (GW 17/11/03: 18) i «Defensem Niça» (GW 28/11/03) o el lema nacional, inventat pel diputat dretà Jan Rokita i repetit fins a la nàusea: «Niça o la mort» (GW 19/9/03: 7).

Des del punt de vista de les estratègies de categorització de l'exogrup, l'europeisme polonès modifica la descripció segons quin siga l'adversari en cada moment. Durant la campanya del referèndum, el perill se centrava en els àmbits antieuropeistes i en l'absentisme ciutadà (cal tenir en compte que en dotze de les divuit convocatòries anteriors a referèndums i eleccions, la participació va ser inferior al 50%: cf. GW 9/6/03: 6). Es veu clarament una tendència a considerar de manera unitària tots dos grups, els votants antieuropeistes i els absentistes, a partir dels trets que comparteixen: saben menys sobre la Unió Europea, són vells, de classe baixa i sense formació, fatalistes, pessimistes, habitualment no voten o són votants d'extrema dreta, menyspreen la democràcia (GW 7/5/03: 9, 4/6/03: 6, 9/6/03: 6, 10/6/03: 4). Cal dir que aquesta caracterització coincideix amb els resultats de les enquestes de CBOS i PBS, tot i que s'han generat independentment d'elles. Els antieuropeus actius, publicistes del «no», són presentats també amb els atributs d'agressivitat (GW 20/5/03: 7), manipulació (GW 21/5/03: 3), opció amb el rumb cap a enlloc (GW 3/6/03: 6), menor coneixement de l'occident europeu (GW 10/6/03: 4) i fins i tot antisemitisme (GW 9/6/03: 13). No cal dir que als europeistes se'ls atribueixen les qualitats oposades, sovint de manera implícita i de vegades obertament.

Després del referèndum, el paper d'adversari es va transferir al famós «nucli dur» de la Unió: Alemanya, França i els seus aliats, que pretenien substituir els acords de la cimera de Niça per les noves normes de la proposta constitucional de la Convenció Europea. Si abans del referèndum la Unió era presentada de manera global, com una espècie de redempció de la història polonesa, després apareixerà cada vegada més com una corporació d'estats que competeixen entre ells per satisfer les seues pretensions i els seus interessos estrictament particulars. Es difon l'oposició entre els «partidaris d'una UE forta» d'una banda i els «patriotes» de l'altra (GW 20-21/9/03: 3); els francesos i els alemanys pretenen convertir la UE en un «ranxo dels gegants», són egoistes i aspiren a imposar els seus dictats (GW 29/9/03: 13), no fan joc net (GW 30/9/03: 8), són gasius (GW 9/10/03: 1, 8) i no tenen escrúpols (GW 5/11/03: 1). Els partidaris de la Constitució Europea exerceixen mesures de pressió damunt els polonesos i els menyspreen (GW 30/9/03: 8, 8/12/03: 11, 10/12/03: 12, 15/12/03: 8) i «volen aïllar-nos i posar-nos entre l'espasa i la paret» a Brussel·les (GW 10/12/03: 12). Tanmateix, no es

deixa de reconèixer que els alemanys són els promotors de Polònia a la UE (GW 29/9/03: 13), i respecte dels polonesos es comporten amb més tacte que no pas els francesos (GW 12/9/03: Gosp. 1). Les diferències de tractament es fan evidents: una foto amb el president polonès i Aznar (GW 30/9/03: 7) porta com a titular en lletres grans «Dos nebots» —al·lusió a una dita polonesa que resumeix la tradicional germanor entre hongaresos i polonesos, i que es podria traduir així: «El polonès i l'hongarès [són] dos germanets [literalment: dos nebots], tant amb el ganivet com amb el got»:

En canvi, Schröder i el primer ministre apareixen junts sota una altra mostra elemental d'intertextualitat: «Febre de dissabte a la nit» (GW 13-14/12/03: 1):

Determinats usos verbals peculiars s'han d'entendre des d'una notòria intenció persuasiva. Així, tot i que el cos dels articles sol desenvolupar la seqüència correcta negociació – referèndum – integració, els titulars de vegades confonen la causa i

l'efecte, és a dir, el referèndum i la integració: «Els nostres veïns ja són a la Unió» (GW 19/5/03: 1, resultat del referèndum a Eslovàquia), «Som a la Unió» (GW 9/6/03: 1, resultat del referèndum a Polònia). Però el més interessant és la duplicitat dels camps semàntics de «rebre» i «aportar». És cert que l'europisme polonès és historicista (en el sentit popperià) i interpreta l'entrada en la Unió Europea com una necessitat històrica. En aquest sentit, les constants professions d'historicisme durant la campanya del referèndum es complementen perfectament amb el fatalisme resignat de la major part dels antieuropeistes:

- (...) *per què, senyor capellà, va penjar-los [sc. els globus i banderetes de la campanya institucional a favor del «sí» en el referèndum], si està contra l'entrada a la UE?*
- Perquè són bonics, de colors, i els donaven de franc.
- *No ho entenc.*
- Perquè vostè, senyora, es pren massa seriosament el referèndum. Jo ho tracte com un entreteniment. **Si haguera guanyat el no, igualment ens haurien portat a la UE** (GW 10/6/03: 7).

Però com que la necessitat històrica pot no ser suficient per convèncer els incrèduls, l'europisme posa en joc un argument pragmàtic, plantejat de manera directa en diversos textos: la Unió Europea és, per dir-ho així, «un ens [personificat] que dona (i ha de donar) coses», sobretot diners. «Vull que Polònia siga rica, somrient, segura» (GW 12/5/03: 11); «L'euro per al pagès» (GW 16/5/03: 20), «Què ens donarà aquesta Unió?» (GW 9/6/03: 9), «Què ens donarà la unió?» (GW 30/10/03: 1), etc. Ho plantegen de manera especialment crua dos comentaris oposats; en primer lloc, el polític populista Tadeusz Gajda (GW 9/6/03: 12): «Tenim l'alternativa següent: patir cada any el saqueig d'una colla de gent, o entrar en aquesta colla i saquejar els altres»; i des del camp contrari, un article demolidor de Roman Graczyk (GW 24/9/03: 14): «Per als polonesos es tracta d'una Europa de la qual es poden rebre una mica de calés, però que no ens obliga a res». L'un i l'altre són coherents amb el missatge de TDP: «Tots els recomptes demostren que Polònia rebrà del pressupost de la Unió més del que pagarà» (TDP: 10). L'acció de *donar* és la tasca essencial que s'atribueix a la Unió Europea, fins al punt que de vegades sembla que siga Europa la que s'integra a Polònia, i no pas a l'inrevés. Les poques ocasions en què els europeistes es demanen què aporta el seu país al conjunt europeu, les respostes tenen a veure generalment amb el camp semàntic de l'*enriquiment* espiritual i una idea gens implícita de *missió històrica*. Vegeu, per exemple, el parlament de Karol Wojtyła als pelegrins polonesos (GW 20/5/03: 6), en

què es refereix a «la important missió que aquests països [*sc.* els candidats que aspiraven a integrar-se a la UE] han de complir al Vell Continent. (...) Europa necessita Polònia. L'església a Europa necessita el testimoni dels polonesos.» També es diu que amb la seva adhesió Polònia aporta un guany polític a la Unió (Bronisław Geremek, GW 26/5/03: 6), o «noves oportunitats i valors» (Jan Szomburg, GW 6/10/03: 35). TDP afirma: «A la família europea aportem el nostre patriotisme, la nostra cultura, laboriositat i diligència, amor per la llibertat, respecte a la terra, estima pels valors familiars i morals i per la tradició» (TDP: 3). El publicista Robert Sołtyk ho presenta d'una altra manera, potser una mica menys lírica: «Polònia és [...] el país que té el mercat de sortida més gran per als exportadors de la Unió. També és una gran reserva de força de treball qualificada per a una Europa que envelleix» (GW 19/5/03: 11).

La intenció persuasiva, l'interès a mobilitzar i a crear complicitat, es veu sobretot en els dos eslògans que circulen des de la polèmica sobre el projecte de Constitució. La disjuntiva «Niça o la mort», un evident calc irònic del «*Patria o muerte*» encunyat pels cubans, representa simbòlicament l'oposició entre dos grups: d'una banda els «patriotes» (entre els quals s'han d'incloure els aliats a favor del tractat de Niça, com ara Espanya), que representen la «vida» de la nació; de l'altra, els partidaris de la Constitució Europea, que impliquen la «mort» de la pàtria. L'altre lema, «Doneu una oportunitat a Niça», apel·la retòricament a la bona voluntat dels adversaris, tot insinuant que rebutgen el punt de vista polonès sense sotmetre'l racionalment al test d'assaig i error.

Aquesta voluntat de persuasió cerca també d'aconseguir la complicitat del lector polonès a través de l'evocació contínua de determinats conceptes que descriuen la versió políticament correcta del conflicte entre la Unió i Polònia. En un primer moment de primitivisme, d'argumentació ingènua i poc elaborada retòricament, les veus públiques poloneses reconeixen que es tracta de conservar el màxim de poder possible per al seu país: «es tracta del poder» (GW 17/9/03: 9), afirma Jacek Pawlicki; poc després, els diputats conservadors Donald Tusk i Jan Rokita invoquen la «raó d'estat polonesa» que impulsa Polònia a cercar «allò que és millor per a ella» (GW 3/10/03: 21) perquè, com diu Jacek Saryusz-Wolski, «cadascú té dret a defensar els seus interessos» (GW 30/9/03: 8). Però en aquella mateixa entrevista de finals de setembre, Saryusz-Wolski, un important assessor del principal partit de l'oposició, modifica el to del discurs i introdueix els tres termes clau: a partir d'ara, es tracta de defensar una UE que funcioni sobre les bases de la *solidaritat*, la *cohesió* i l'*equilibri polític*. Des d'aquell

moment, el primer ministre Miller emprarà aquesta argumentació en les negociacions, i els periodistes capdavanters del règim (per exemple Jacek Pawlicki i Robert Sołtyk, dedicats específicament a qüestions europees) el segueixen disciplinadament: GW 6/10/03: 10 (dues al·lusions al concepte d'*equilibri*, una al de *solidaritat*); 7/10/03: 2. D'aquest darrer procedeix el passatge següent:

El primer ministre Leszek Miller ha anat a la inauguració de la conferència intergovernamental sobre el tema de la constitució europea, per tal de representar la posició forta de Polònia en defensa d'un sistema de votacions profitós per a Polònia. En comptes de cridar que defensem el tractat de Niça perquè ens garanteix una posició forta, Miller va assenyalar que, és clar, garanteix, però la **solidaritat** i la **cohesió** d'Europa. I paga la pena de concentrar-se en aquest **canvi de punt de vista**. Només és una llàstima que de moment ningú no vulgui creure-hi a la Unió, de la mateixa manera que es pocs creuen que es pugui defensar el tractat de Niça.

També en GW 9/10/03: 15 (dues vegades *solidaritat* en l'article d'opinió escrit a quatre mans entre Marek Beylin i el redactor en cap de la GW i antic dissident de la Polònia comunista, l'influent Adam Michnik) i en GW 15/10/03: 8 (segona entrevista a Saryusz-Wolski: «L'argumentació polonesa es basa en una certa visió de **l'equilibri polític** a Europa i de la **solidaritat**»).

Tal com era previsible, l'argument d'autoritat és una fal·làcia present en aquest discurs, per bé que de manera relativament discreta. Durant el referèndum es recullen totes aquelles opinions de suport al vot afirmatiu que puguin resultar rellevants: la plana major de l'església catòlica polonesa (GW 5/5/03: 6, 7; 22/5/03: 4; 26/5/03: 6; 9/6/03: 5) i lituana (10-11/5/03: 5); els membres més prestigiosos o més poderosos de la *classe política* (el president [12/5/03: 11; 16/5/03: 18-19], la ministra d'afers europeus Hübner [20/5/03: 6], Bronisław Geremek² [20/5/03: 6; 26/5/03: 6], Wojciech Jaruzelski³ [30/5/03: 16-17], Lech Wałęsa [30/5/03: 17; 9/6/03: 6]); *els polítics estrangers* (Schröder [10-11/5/03: 1; 5/6/03: 8], Chirac [10-11/5/03: 1], Prodi [20/5/03: 6], Anders Fogh Rasmussen [3/6/03: 6], Günter Verheugen [17-18/5/03: 10-11]); els *actors* més populars (GW 12/5/03: 10); els soldats de l'*Armia Krajowa*⁴ (GW 12/5/03: 10); els

² Bronisław Geremek (1932-) és historiador i diputat del partit conservador Unia Wolności, és un dels polítics més respectats a Polònia. Els seus llibres estan traduïts a diversos idiomes.

³ Wojciech Jaruzelski (1923-), darrer president del Consell de Ministres de la Polònia comunista, responsable de la decisió de declarar la llei marcial (1981-1983), presidí la transició democràtica al país (1989). Tot i les seues responsabilitats en el règim anterior, se'l respecta com a estadista per tal com va aconseguir que Polònia no patís una invasió soviètica semblant a les d'Hongria i Txecoslovàquia.

⁴ Durant la Segona Guerra Mundial, l'*Armia Krajowa* o "Exèrcit del país" lluità contra els alemanys sota el comandament del govern polonès exiliat a Londres. Els seus supervivents, humiliats, reciclats o perseguits pel règim comunista —que operava amb tropes formades a l'URSS—, se'ls considera herois nacionals i autoritats morals.

intel·lectuals, etc. Un cas interessant és el del personatge considerat a Polònia com la màxima autoritat moral i intel·lectual del país, el papa Wojtyła. Pels volts d'abril de 2003, el papa va fer unes declaracions que incitaven els polonesos a votar a favor de la integració a la Unió Europea. Els cercles més ultramuntans de l'extrema dreta polonesa —representats políticament per determinats partits (*Lliga de Famílies Poloneses*, *Partit Popular Polonès*, *Autodefensa*) i pel poder mediàtic de l'emissora *Radio Maryja*— van fer una peculiar reinterpretació de les paraules del pontífex. Segons ells, Wojtyła volia dir que estava a favor de la integració, però amb unes condicions favorables a Polònia (que, òbviament, no podien ser les condicions pactades pel govern). A causa del curiós enrenou que això va provocar, el bisbe de Roma va haver d'insistir-hi amb un discurs als pelegrins polonesos, ja citat més amunt, en què feia un evident esforç per tal de parlar de manera unívoca (GW 20/5/03: 6):

Sé que hi ha molta gent contrària a la integració. Aprecie la seua preocupació pel manteniment de la identitat cultural i religiosa de la nostra Nació. Compartesc la seua inquietud lligada al joc de forces econòmiques en què Polònia —després dels anys de l'espoli econòmic de l'anterior sistema— sembla ser un país amb grans possibilitats però amb no gaires recursos.

He de **subratllar de bell nou**, però, que **Polònia sempre ha estat una part important d'Europa** i que **avui no pot deslligar-se d'aquesta comunitat**, que certament en diversos aspectes passa per una crisi, però que constitueix una família de nacions basada en la tradició cristiana comuna.

La ultradreta catòlica radical no va saber què fer, llavors, amb aquesta veu suprema que els desautoritzava. Les reaccions foren contradictòries: alguns membres de la LPR, com Bogdan Peł o Roman Giertych, van desvincular-se del sentit del discurs papal («El Sant Pare amb tota seguretat no coneix el tractat d'accés i les condicions exactes amb què ens volen acollir a la UE», GW 20/5/03: 6); d'altres com Marek Kotlinowski van optar per considerar que les paraules del papa no eren unívocues i es podien interpretar de diverses maneres (GW 21/5/03: 3), i *Radio Maryja* va proferir comunicats vagues, acusant els adversaris de manipular les paraules del papa (GW 21/5/03: 3), fins que va abandonar discretament el tema.

Durant la segona etapa estudiada predominen de manera evident els articles que defensen el punt de vista representat pel govern polonès, però l'argument d'autoritat només apareix de manera clara en un cas: quan es dediquen 25 línies a explicar el currículum de Saryusz-Wolski.

Des del punt de vista temàtic, el discurs sobre la Unió Europea a Polònia —tant si és a favor de la integració com si és en contra— s’estructura al voltant d’un catàleg molt limitat de llocs comuns o *topoi*. Aquests nuclis semàntics recurrents coincideixen amb les obsessions clàssiques de la cultura polonesa: la integritat de la pàtria —que inclou la defensa de la sobirania nacional, la intangibilitat de les fronteres i la por que els alemanys comprin la terra polonesa—; la història com a legitimació omnipresent, lligada a l’obsessió pel futur; la identitat nacional, de la qual destaca el patriotisme, la tradició, el catolicisme com a tret fonamental, i les filies i fòbies en relació a les altres nacions (alemanys, russos, francesos i americans, sobretot). I, finalment, la dèria de plantejar tots els assumptes en termes de diners. Sols l’observació participant pot ensenyar fins a quin punt aquests *topoi* són vigents en la vida quotidiana polonesa, i sobretot en el discurs públic. La problemàtica de la integració europea els ha mobilitzats i concentrats tots en un temps reduït i en un espai relativament petit, com es pot comprovar amb l’anàlisi de TDP.

Les ambivalències d’aquest discurs deixen entreveure les dificultats amb què s’enfronta qualsevol intent de proposar-ne una interpretació global. El primer problema és l’extensió que en aquesta anàlisi exigeix la descripció del context històric, polític i cultural particular. Per entendre el recurs omnipresent al tema de la terra polonesa o l’obsessió de la sobirania i les fronteres, cal recordar la història de Polònia i tenir en compte que aquestes experiències històriques traumàtiques s’han transmès en l’imaginari col·lectiu de generació en generació. És allò que fa poc el politòleg alemany Claus Offe anomenava «un fort sentiment de la precarietat i vulnerabilitat de la seva existència com a estat» (Offe 2001: 156). Així és com s’explica la convivència en un mateix discurs del recel sobiranista obsessiu (una de les constants de l’europeisme polonès) i el principi de cessió d’aquesta mateixa sobirania (inclòs de manera evident en el projecte d’unitat europea); es podria dir que, en aquest punt, el *nacionalisme* polonès converteix les disjuntives en duplicitats. Es tracta d’un exemple de com cada terme d’aquest discurs té, com diria Utz Maas, la seva pròpia autobiografia lingüística (Maas 1989: 168-169). Són justament els mètodes alemanys d’interpretació històrica del discurs el que demana el cas polonès, per la seva atenció a la gènesi històrica dels *topoi* del discurs i al context en què prenen sentit. Nosaltres, ací, només podem esbossar mínimament aquesta possibilitat.

El discurs que hem analitzat mostra una doble faç en la seva estructura argumental: d’una banda, funciona amb els esquemes de la raó instrumental més dura;

de l'altra, d'aquest pragmatisme cru s'elimina la mala consciència a través d'un historicisme fatalista inseparable de l'arreladíssima tradició del messianisme polonès (Polònia com a «Crist de les nacions», expressió de Mickiewicz que va emprar un senzill transportista amb qui conversàvem sobre la integració europea, just quan preparàvem aquesta anàlisi). Aquesta duplicitat enllaça amb la indefinició que la cultura polonesa arrossega sobre la seva posició en la civilització europea. És veritat—i ho recordava l'historiador Janusz Tazbir en un dels seus llibres (Tazbir 1998: 6-21)— que els polonesos fan gala d'uropeïtat des del segle XVI; però també és cert que la constant necessitat d'autoafirmació és l'indici d'una inseguretat. Com deia Stanisław Jerzy Lec, «I ens diuen occidentals a l'orient, i orientals a l'occident» (Lec 2003: 57). Maria Janion ha desenvolupat l'aforisme de Lec, amb abundós material històric i literari, en un recent article de *Teksty drugie* (Janion 2003). Això no obstant, els dubtes i les vacil·lacions que es perceben en els discursos polonesos sobre Europa desapareixen quan es tracta dels Estats Units. En un article de *L'Espill*, Eduard Tarnawski apunta: «A Michael Mandelbaum, després de viatjar a Polònia, li semblava que aquest era el país més proamericà del món, *incloent-hi Estats Units*» (Tarnawski 2004: 42, el subratllat és nostre). Allò que en alguns països europeus es presenta sota la forma d'antiamericanisme irreflexiu, a Polònia esdevé entusiasme proamericà *ad absurdum*. Resulta difícil d'imaginar, fins i tot allà on podria ser cert, un títol com el de l'article publicat a *Przeгляд* sobre les enquestes d'opinió dels polonesos respecte dels nord-americans: «Per què estimem Amèrica? La majoria dels polonesos considera que Amèrica ens va donar la llibertat, i que pot donar-nos també la riquesa» (Snarski & Tumiłowski 2003). Segons aquelles recerques, l'únic país envers el qual els polonesos mantenen massivament sentiments positius són els EUA (91 %); són també el primer país en la llista dels que voldrien visitar (24 %) i la destinació preferent per a una eventual emigració (25 %). Un indicatiu interessant seria el fet que abans del referèndum apareguessin enormes cartells publicitaris sota el lema: «UE / NAFTA: El referèndum et dona elecció». Es tractava d'un llibre publicat per Liwiusz Ilasz, un advocat polonès que treballa als Estats Units; Ilasz hi proposa que Polònia entre en la North America Free Trade Agreement amb preferència respecte de la UE. La portada del llibre, que es va vendre bastant bé, és molt expressiva:

L'excitació americanòfila de l'advocat *self-made man*⁵ és un exemple d'una categoria que difícilment es pot explicar amb velles històries com la participació de Tadeusz Kościuszko en la Guerra de la Independència, tal com insinua Tarnawski (*ibid.*). Ens sembla que aquesta passió fatal polonesa —que segurament ens reserva sorpreses, als altres europeus— és més aviat el revers de la relació ambivalent de Polònia amb l'Occident europeu, i també la vàlvula d'escapament de les frustracions històriques acumulades en la seva nefasta relació amb els (ex)imperis veïns (sobretot amb Alemanya i Rússia)

L'europèisme polonès es pot resumir amb una sèrie limitada de termes clau: nacionalisme, pragmatisme (o raó instrumental), messianisme catòlic, bel·licositat polèmica, impotència implícita. La conjunció d'aquestes característiques s'ha d'interpretar, al nostre parer, des dels conceptes de dominació i legitimitat. Els sociòlegs polonesos més solvents ja han avisat de la crisi de legitimitat del sistema polític; aquesta crisi se centra sobretot en la dramàtica davallada de confiança en les elits dominants que s'ha estès en la societat polonesa al llarg dels anys noranta. Fins i tot els tòtems històrics de la mena d'un Wałęsa són ara suspectes d'haver aportat al país una altíssima dosi de vergonya i de falta de confiança en les pròpies forces. Piotr Sztompka ha remarcat molt encertadament la substitució a Polònia del discurs de l'acció conscient i de l'elecció racional —dominant als anys setanta i vuitanta, l'època daurada de *Solidarność*— pel discurs del fatalisme (Sztompka 1998). La intensificació del pragmatisme dur, latent en la cultura polonesa, avança *pari passu* amb aquest canvi de discurs, tal com han documentat els resultats recents del *European Research on Social Values* (Skarżyńska 2000). No és estrany que, com deia el sociòleg Zdzisław Krasnodębski en un article publicat a *Dialog* (Krasnodębski 2003: 19),

⁵ A tall d'anècdota divertida, una de les nombroses frases brillants del llibre: «Tot i que habitualment hom anomena “de dreta” els grups polítics post-Solidaritat, i “d'esquerra” els postcomunistes, [a Polònia] *totis són més o menys d'esquerra*, opten per la Unió Europea més que no pas per la NAFTA, per tal com aquella és *sens dubte una organització de caràcter socialista*» (Ilasz 2002: 42; el subratllat és meu).

«l'argument que es formula més sovint per a l'adhesió a la Unió Europea és la tesi que les seues institucions obligaran a noves maneres de funcionar, introduiran ordre, vigilaran l'acompliment de les lleis i les regles, garantiran un mínim d'igualtat de drets i de justícia. [...] La Unió Europea apareix tractada com l'última taula de salvament.»

Cal afegir que els sis informes d'advertiment adreçats a Polònia pel comissari Günter Verheugen repeteixen sense variació una denúncia urgent sobre l'altíssim nivell de corrupció de les elits dirigents poloneses; i en les investigacions de Transparency International, Polònia ocupa el primer lloc en l'índex de corrupció a l'Europa ampliada, amb un indicador de transparència de 3.6 sobre 10 (Transparency International 2003). Òbviament, l'opinió pública polonesa n'és conscient, per tal com aquestes dades apareixen en els *media*: vegeu, per exemple, els comentaris de la GW sobre aquest informe (GW 1/12/03: 26). S'entén, doncs, que les veus més crítiques i contundents publiquen comentaris durs com els de Janusz Ostrowski (GW 16/12/03: 12):

[Les propostes de la Convenció] serveixen del tot els interessos de la societat polonesa. Precisament perquè afebleixen la influència dels col·legues de Rywin o del president Paksas.⁶ [...] enfront de l'alternativa entre un estat de saló de mafiosos contra una societat empobrida i tractada de manera instrumental, em declare decididament a favor d'aquesta darrera. Em sent més prop dels temors francoalemanys que no pas de la por de l'aristocràcia polonesa dels diners i del poder, aquella plutocràcia de nous rics, l'emanació política de les quals es troba constituïda per les forces principals que ocupen el Parlament i que encobreixen el sistema real d'interessos de classe amb la màscara de l'eslògan nacional «Niça o la mort»

En aquest context de fallida ideològica del sistema, l'europeisme de les elits dominants poloneses és un discurs que té com a finalitat la recuperació de la legitimitat i la manufactura de la complicitat entre el ciutadà mitjà i la classe política. Durant la campanya pel referèndum d'adhesió, els seus ingredients van ser les apel·lacions a la necessitat històrica i als beneficis materials, el recurs de la referència al benestar de les generacions futures i la deslegitimació de l'adversari antieuropeista. En la segona etapa estudiada, el messianisme catòlic embolcalla ideològicament l'escenificació pública d'una lluita pels llocs de poder a Brussel·les. Aquesta lluita, la petita epopeia nacional de «Niça o la mort», comença com un conflicte pel poder i acaba transvestida discursivament com una batalla per la solidaritat europea i per l'equilibri entre els països grans i els petits. El final provisional de la història, la paralització momentània del procés de creació d'una constitució europea, presenta un fermall ben eloqüent: amb

⁶ Lew Rywin, productor cinematogràfic, és el protagonista de l'escàndol mediàtic i polític més espectacular de la Polònia postcomunista. Rolandas Paksas, president de Lituània, és un polític desvergonyat envoltat també d'escàndols de tota mena.

la majoria de partits del *Sejm* (Parlament) felicitant el govern en sessió plenària, en desembre de 2003.

En resum, creiem que l'europèisme de les classes dirigents poloneses és un discurs que té la funció, conscient o no, d'alleujar la crisi de confiança de la societat polonesa en un sistema polític que cada cop té menys credibilitat i menys capital polític entre els ciutadans. I és amb aquesta funcionalitat que la seua retòrica posa en joc tots els llocs comuns de l'imaginari historicopolític polonès. Queda per veure quins seran els resultats efectius d'aquest discurs, tenint en compte sobretot les manifestacions antieuropeïstes celebrades precisament en formalitzar-se l'entrada de Polònia a la Unió Europea.

BIBLIOGRAFIA

- ALEXANDER, Jeffrey (ed.) (1998): *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization*. Londres: Sage.
- BISHOP Hywel & JAWORSKI, Adam (2003): «'We beat 'em': nationalism and the hegemony of homogeneity in the British press reportage of Germany versus England during Euro 2000», *Discourse & Society*, 14 (3), 243-271.
- CALAFORRA, Guillem (2003): «Ús lingüístic, legitimitat i discurs. Consideracions weberianes», *Caplletra* (en premsa).
- EHLICH, Konrad (ed.) (1989): *Sprache im Faschismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- FAIRCLOUGH, Norman & WODAK, Ruth (1997): «Critical Discourse Analysis», en Van Dijk (comp.) (1997: 258-284). Trad. esp. «Análisis crítico del discurso» (367-404).
- FAIRCLOUGH, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Londres / Nova York: Longman.
- ILASZ, Liwiusz (2002): *Nowa wizja Polski*. Varsòvia: Książka i Wiedza.
- JANION, Maria (2003): «Polska między Wschodem a Zachodem», *Teksty drugie*, 6 (84), 2003, 131-150.
- KOJ, Aleksander; SZTOMPKA, Piotr (eds.) (2001): *Images of the World: Science, Humanities, Art*. Cracòvia: Uniwersytet Jagielloński.
- KRASNOBĘSKI, Zdzisław (2003): «Ambivalentne uczucia: Polacy w przededniu przystąpienia do Unii», *Dialog*, 62-63, 17-19.
- LEC, Stanisław Jerzy (2003): *Pensaments despeninats*. València: Brosquil.
- MAAS, Utz (1989): «Sprache im Nationalsozialismus. Analyse einer Rede eines Studentenfunktionärs», en Ehlich (ed.) (1989: 162-197).
- MÜHLHÄUSLER, Peter; HARRÉ, Rom (1990): *Pronouns and People: The Linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- OFFE, Claus (2001): «Is there, or can there be, a "European society"??», en Koj & Sztompka (eds.) (2001: 143-159).
- SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah; HAMILTON, Heidi (eds.) (2001): *Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Basil Blackwell.
- SKARŻYŃSKA, Krystyna (2000): «National Attitudes of Young Poles», *Polish Psychological Bulletin*, 3, 241-255.

- SNARSKI, Paweł; TUMIŁOWSKI, Bronisław (2003): «Dlaczego kochamy Amerykę?», *Przeгляд*, 10 / 2003, reproduït a internet (<http://kiosk.onet.pl/art.html?DB=162&ITEM=1113314>).
- SZTOMPKA, Piotr (1998): «Mistrusting Civility: Predicament of a Post-Communist Society», en Alexander (ed.) (1998: 191-210).
- TARNAWSKI, Eduard (2004): «Polònia i la Unió Europea», *L'Espill*, segona època, 16, 38-45.
- TAZBIR, Janusz (1998): *W pogoni za Europą*. Varsòvia: Sic!
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2003): *Corruption Perceptions Index 2003*, reproduït a internet (http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2003/2003.10.07.cpi.en.html).
- VAN DIJK, Teun A. (1998): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. Londres: Sage. Trad. esp. *Ideología: Una aproximación multidisciplinaria*. Barcelona: Gedisa, 2000.
- VAN DIJK, Teun A. (2001): «Critical Discourse Analysis», en Schiffrin, Tannen & Hamilton (eds.) (2001: 352-271).
- VAN DIJK, Teun A. (comp.) (1997): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, vol. 2. Londres: Sage. Trad. esp. *Estudios del discurso: introducción multidisciplinaria. Volumen 2: El discurso como interacción social*. Barcelona: Gedisa, 2000.
- WILSON, John (1990): *Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- WODAK, Ruth (2001): «De qué trata el análisis crítico del discurso (ACD). Resumen de su historia, sus conceptos fundamentales y sus desarrollos», en Wodak & Meyer (eds.) (2001: 17-34).
- WODAK, Ruth; MEYER, Michael (eds.) (2001): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Londres: Sage. Trad. esp. *Métodos de análisis crítico del discurso*. Barcelona: Gedisa, 2003.